

İKTİSAT VE MALİYE

BÜTÇEMİZ VE İKTİSADİ İSTIKRARIMIZ

Doç. Aydın YALÇIN

1952 yılı bütçesinin Büyük Millet Meclisinden çıktığı şu günlerde, iktisatçılarımızı düşünmeye sevkeden bir çok meselelerin mevcut bulunduğuna şüphe yoktur. Devlet gelirlerinin hangi kaynaklardan temin edileceği, ve hangi sahalara sarfedileceği meselesinde iktisatçıya gene söz düşmekle beraber bu meselede teknik cephe, politik cephe kadar önemli değildir; bu sebeple milli kaynakların devlet eline nerelerden toplanacağı ve ne sahalara devlet eliyle taksim edileceği robleminde iktisatçının, söz söyleme selâhiyeti hudutlanmıştır. Politik karar selâhiyetine sahip parlâmentonun takdirine tâbi olması gereken noktalar üzerinde fikir beyanından, iktisatçı imkânı olduğu kadar çekilmek durumundadır.

Bununla beraber, bugünkü dünyada milli gelirden mühim bir payı kendisine celbederek, iktisadî hayat üzerinde hâkim bir rol oynayan devletin, takip edeceği bütçe politikası, iktisadî hayatın istikrar ve normal inkişaf şartları ile yakından ilgili bulunan iktisatçıyı şiddetle alâkadar eder. İktisadî istikrar ve inkişafa tesir etmesi cephesinden bütçe meselesi artık politik bir mesele olmaktan ziyade teknik bir mesele şeklinde karşımıza çıkar ve bu husta iktisatçıya söyleyecek pek çok söz düşer.

1952 bütçesi üzerinde iktisatçının referans sahasına giren meseleler üzerindeki bazı müşahede ve mülâhazalarımıza başlamadan önce, umumi olarak bütçeye bakış tarzımız hakkında kısa bazı izahlarda bulunmak mecburiyetini hissediyorum. Bütçenin iktisadî istikrar ve inkişafa yapacağı tesirleri tahlil edebilmek için iktisat hayatının küllüne şamil, makro - ekonomik bazı mefhum ve münasebelerden, bu sahaya ait amprik mutalardan istifade zarureti vardır

İktisadî istikrardan kastedilen mana, iktisadî hayatın aşırı fiat dalgalanmalarına maruz bırakılmasıdır. İktisadî istikrarı muhafaza ederek, iktisadî inkişafı temin etmek demek, enflasyon ve deflasyona maruz kalmadan, milli gelirin artırılması ve ferdlerin hayat standardlarının, reel gelirlerinin yükseltilmesi demektir. İktisadî ilmindeki son gelişmeler, devletin bütçe yoluyla bu iki cepheden büyük imkânlarla ve mes'uliyetlere sahip bulunduğunu vazih olarak göstermiş bulunmaktadır. Devletin iktisadî istikrarı düzenleme yetkisi, vergileri ayarlama, bütçe açığı ve fazlalığını tanzim ve masrafların yapılacağı sahaları seçmede haiz olduğu geniş imkânlarla istinad etmektedir.

Devlet bu üç yolda takip edeceği politika ile bir cemiyet içindeki yekûn harcamaları kontrol edebilme mekanizmasına sahip bulunmaktadır. Malûm olduğu üzere enflasyon veya deflasyon, bir memleket içinde istihsal edilen fiziki hasılaya, efektif talebin, cari fiat seviyesi içinde karşılamaya noksan veya fazla gelmesi ile meydana çıkar. Başka bir deyimle, milli fiziki hasıla umumi fiat seviyesini tayinde arz cephesini teşkil ettiği halde, efektif talep mefhumu ile ifade edilen milli masraf, umumi fiat seviyesinin teşekkülünde talep cephesini verir. Umumi fiat seviyesinin müstekâr olması, milli talep ile, milli hasılânın yani mal arzının muvazene halinde kalması suretiyle temin edilebilir. Eğer milli talepte bir eksilme olur veya milli hasılda bir artma olursa, piyasaya masraf şeklinde intikal eden, iştira kuvveti, fiat seviyesi düşmedikçe piyasaya arz edilen malların küllünü, piyasadan kaldıracak bir hacimde olmayacaktır. Talebin arzı karşılayabilmesi için malların fiatlarının düşmesi icabedecektir. İşte deflasyon veya umumi fiat seviyesinin düşme temayülü efektif talebin carî fiat seviyesi içinde milli hasılayı piyasadan kaldırmaya kâfi gelmediği anda başlayan bir temayüldür. Efektif talep noksanı ile meydana çıkan muvazenesizlik, umumi fiat düşmesi ile tashih edilme imkânını arayacaktır. Enflasyon da bu vetirenin tam aksidir. Carî fiat seviyesinde efektif talebin milli hasılayı karşılayabilecek seviyeden çok yüksek olması halinde başlayan bir muvazene haline gelme temayülüdür. Filhakika yüksek talep seviyesi, milli fiziki hasılayı ancak fiatlar yükseldiği takdirde karşılayabilecektir.

Şu halde bir memleketin iktisadî istikrarını tayin eden âmilleri tahlil ederken, dikkat edilecek nokta milli hasılânın istihsalini ve piyasaya arz edilen hacmini tayin eden unsurlarla, bu arzı karşılayacak efektif talebi yahut milli masrafı tayin eden âmillerin tesbit edilmesidir. Milli hasılayı tayin eden unsurlar, insan ve tebiat kaynaklarının teknik ve ekonomik hususiyetleri ile yakından ilgilidir. Teknik bilgi seviyesi, sermaye vasıtalarının miktarı, insan kaynakları ve çalışma seviyesi bir memleketin istihsal kapasitesini, o memleketin milli fiziki hasılânın hacmini tayin eden unsurlardır. Buna mukabil talep cihetinden, bir memleketin istihsal ettiği malları piyasadan kaldıracak olan iştira kuvveti, ya hususî şahısların istihlak ve yatırım masraflarından, ya devletin âmme masraflarından, veyahutda yabancı memleketlerin bu memlekete sattıklarından fazla mal talep etmelerinden, yani aktif bir tediyeye blâncosundan gelir. Bahsettiğimiz bu dört unsur, yani hususî istihlak, hususî yatırım, âmme masrafları ve aktif tediyeye blâncosu milli masrafı teşkil eden unsurlardır. Bu unsurlardan tereküp eden efektif talepteki artma ve eksiltmeler, talep cihetinden umumi fiat seviyesine tesir icra edeceklerdir. Umumi fiat seviyesine arz cihetinden tesir edecek unsur da, milli fiziki hasılda temevvüçlerdir. Yani ziraat, sanayi, nakliye, ticaret ve hizmetler şeklinde piyasaya arz olunan milli hasılânın azalışı çoğalmasındır. Eğer efektif talep, yukarıki istikametlerden gelen iştira kuvveti ile artmış olmakla beraber, milli hasıla da aynı nisbet dahilinde artmış olursa, milli masraf milli hasılayı carî fiat seviyesinde piyasadan kaldıracak ve iktisadımızın muvazenesi bozulmayacaktır. Efektif talep, milli hasılayı carî fiat seviyesi içinde karşılayabilecek olan seviyesinin üstünde ise muvazene ancak fiat seviyesinin yükselmesi ile tahakkuk edebilecektir; bu vaziyette ekonominin bir enflasyon tazyiki

Devlet bütçe açığını dahili bir istikrazla karşıladığı zaman, bunun enflasyonist tesirlerinin ölçülebilmesi için, dikkat edilecek en mühim nokta, bu istikraz fonlarının nereden geldiği meselesidir. Eğer bu fonlar ferdlerin istihlâke tahsis edebilecekleri gelir kısmından geliyorsa, bütçe açığının istikrazla karşılanmasının efektif talebi artırma tesiri sıfır olacak ve böyle bir borçlanmanın enflasyonist rolü olmayacaktır. Çünkü devlet nasıl olsa ferdlar tarafından sarfedilecek olan fonları kendine almış demektir. Buna mukabil istikraz ferdlerin umumiyetle tasarrufa tahsis edecekleri gelirlerinden geliyorsa, bu hal ekonomi dahilinde mecmu talebin, masrafın ve işтира kuvvetinin yükselmesi neticesini verecektir. Çünkü devlet istikraz yoluyla ferdlerin tasarruflarını kendi portfolyösüne nakledip onları sarfetmemiş olsaydı, bu fonların hususî yatırıma gitmeyeceği farz olunursa, işтира kuvvetinin bir parçası atıl olarak kalacak ve efektif talep daha alçak bir seviyede teşekkül edebilecekti. Şu halde devletin, ferdlar elindeki atıl tasarruf fonlarını istikrazla kendisine nakletmesi enflasyonist bir harekete sebep olacaktır. Üçüncü olarak devlet ticaret bankalarından istikrazda bulunacak olursa, bunun da tesiri enflasyonist olacaktır. Çünkü devlet borç senedleri merkez bankalarında reiskontatabi tutulabilen en makbul vasıtalar olduğu için bu, bankaların hem karşılıklarını artırma ve hem de bu karşılıklara dayanarak depozito yaratmak kabiliyetlerini yükseltecektir; bu suretle banka parasının artması ile tedavüldeki umumi tediye vasıtaları çoğalacak ve efektif talep artacaktır. Başka bir deyimle devletin bankalardan temin etmiş olduğu fonlar, diğer ferdlerin işтира kuvvetlerini azaltmak suretiyle temin edilmiş olmadığından, efektif talepte net bir artıma yaratacaklardır. Dördüncü yol da, devletin Merkez Bankasından istikraz akdetmesi halidir. Bu yolun, iktisadî sisteme yeni bir işтира kuvveti zerketme demek olduğuna ve tesirleri itibariyle tam enflasyonist bulunduğuna şüphe yoktur. (Yanlıı anlamaya meydan vermemek üzere, enflasyonist tesir v. s. gibi tabirlerde kullandığım enflasyon kelimesinin buradaki hususî manasına bir defa daha işaret etmek istiyorum. Buradaki kullanılışında bu kelimeye en müşabih mana (genişletici kelimesinin ifade ettiği mana olabilir. Yoksa bu ekonomide enflasyon vardır sözündeki enflasyon tabirinde kastedilen mana, o ekonomideki efektif talebin, milli hasılayı cari fiatlar seviyesinde karşılamayacak derecede yüksek olması demektir. Onun için bir devletin takip ettiği bütçe, vergi ve âmme masrafı politikası enflasyonist (ilk özel manada) tesirleri haiz olabildiği halde, milli hasıladaki senelik artış bu genişletici tesirleri karşılayabilecek nisbette olduğu takdirde, o iktisadın enflasyondan muhtarip bulunduğu söylenemez.)

Bütçemizin iktisadî istikrar üzerindeki tesirlerini ölçebilmek için ekonomimiz borçlanma suretiyle yapılan net işтира kuvveti zerkine dair elimizde bazı amprik mutalar mevcuttur. Devlet borçlarının inkişaf seyri bize bu yönden efektif talebe yapılan ilâveler hakkında bir fikir verebilecek durumdadır. Bunun yanında, dış ticaret blâncosunun ekonomimiz üzerinde yapacağı net enflasyonist tesire dair elimizde rakamlar mevcuttur. «Dış ticaret blâncosunun lehimizde kapanması enflasyonist bir tesir icra eder» sözü üzerinde kısaca izahat vermek yerinde olabilir; filhakika bize satmış oldukları mallardan fazla, bizden mal almış olan yabancıların bu hareketinin, dahildeki fiatlarımızın yukarı doğru çıkmasına sebep olacak bir vaziyet meydana getirecekleri

Devlet bütçe açığını dahili bir istikrazla karşıladığı zaman, bunun enflasyonist tesirlerinin ölçülebilmesi için, dikkat edilecek en mühim nokta, bu istikraz fonlarının nereden geldiği meselesidir. Eğer bu fonlar ferdlerin istihlâke tahsis edebilecekleri gelir kısmından geliyorsa, bütçe açığının istikrazla karşılanmasının efektif talebi artırma tesiri sıfır olacak ve böyle bir borçlanmanın enflasyonist rolü olmayacaktır. Çünkü devlet nasıl olsa ferdler tarafından sarfedilecek olan fonları kendine almış demektir. Buna mukabil istikraz ferdlerin umumiyetle tasarrufa tahsis edecekleri gelirlerinden geliyorsa, bu hal ekonomi dahilinde mecmu talebin, masrafın ve iştirâ kuvvetinin yükselmesi neticesini verecektir. Çünkü devlet istikraz yoluyla ferdlerin tasarruflarını kendi portfolyösüne nakledip onları sarfetmemiş olsaydı, bu fonların hususî yatırıma gitmeyeceği farz olunursa, iştirâ kuvvetinin bir parçası atıl olarak kalacak ve efektif talep daha alçak bir seviyede teşekkül edebilecekti. Şu halde devletin, ferdler elindeki atıl tasarruf fonlarını istikrazla kendisine nakletmesi enflasyonist bir harekete sebep olacaktır. Üçüncü olarak devlet ticaret bankalarından istikrazda bulunacak olursa, bunun da tesiri enflasyonist olacaktır. Çünkü devlet borç senedleri merkez bankalarında reiskonta tabi tutulabilen en makbul vasıtalar olduğu için bu, bankaların hem karşılıklarını artırma ve hem de bu karşılıklara dayanarak depozito yaratmak kabiliyetlerini yükseltecektir; bu suretle banka parasının artması ile tedavüldeki umumi tediye vasıtaları çoğalacak ve efektif talep artacaktır. Başka bir deyimle devletin bankalardan temin etmiş olduğu fonlar, diğer ferdlerin iştirâ kuvvetlerini azaltmak suretiyle temin edilmiş olmadığından, efektif talepte net bir artma yaratacaklardır. Dördüncü yol da, devletin Merkez Bankasından istikraz akdetmesi halidir. Bu yolun, iktisadî sisteme yeni bir iştirâ kuvveti zerketme demek olduğuna ve tesirleri itibariyle tam enflasyonist bulunduğuna şüphe yoktur. (Yanlış anlamaya meydan vermemek üzere, enflasyonist tesir v. s. gibi tabirlerde kullandığım enflasyon kelimesinin buradaki hususî manasına bir defa daha işaret etmek istiyorum. Buradaki kullanılışında bu kelimeye en müşabih mana (genişletici kelimesinin ifade ettiği mana olabilir. Yoksa bu ekonomide enflasyon vardır sözündeki enflasyon tabirinde kastedilen mana, o ekonomideki efektif talebin, milli hasılayı cari fiatlar seviyesinde karşılamayacak derecede yüksek olması demektir. Onun için bir devletin takip ettiği bütçe, vergi ve âmme masrafı politikası enflasyonist (ilk özel manada) tesirleri haiz olabildiği halde, milli hasıladaki senelik artış bu genişletici tesirleri karşılayabilecek nisbette olduğu takdirde, o iktisadın enflasyondan muztarip bulunduğu söylenemez.)

Bütçemizin iktisadî istikrar üzerindeki tesirlerini ölçebilmek için ekonomimize borçlanma suretiyle yapılan net iştirâ kuvveti zerkine dair elimizde bazı amprik mutalar mevcuttur. Devlet borçlarının inkişaf seyri bize bu yönden efektif talebe yapılan ilâveler hakkında bir fikir verebilecek durumdadır. Bunun yanında, dış ticaret blâncosunun ekonomimiz üzerinde yapacağı net enflasyonist tesire dair elimizde rakamlar mevcuttur. «Dış ticaret blâncosunun lehimizde kapanması enflasyonist bir tesir icra eder» sözü üzerinde kısaca izahat vermek yerinde olabilir; filhakika bize satmış oldukları mallardan fazla, bizden mal almış olan yabancıların bu hareketinin, dahildeki fiatlarımızın yukarı doğru çıkmasına sebep olacak bir vaziyet meydana getirecekleri

aşikârdır. Zira yabancılar bu hareketleri ile hudutlarımız içindeki bazı ferdlerin gelirlerini yükseltmişler ve bu ferdlerin gelirlerini sarfedecekleri emtia-
nın hacmini daraltmışlardır. Başka bir tabirle müsbet ticaret blâncosu, efek-
tif talebi yükseltmiş buna mukabil dahili piyasaya arzedecek milli hasıla
hacmini daraltmıştır. Bu vaziyette yükselen talebin alçalan mal arzı ile kar-
şılaşması şüphesiz fiat seviyelerini yükseltmeye doğru bir tesir icra edecek
ve fiat enflasyonuna sebep olacaktır. Bu unsur nakdi milli geliri artıran bir
âmil olduğu için milli gelir tahlillerinde buna «dış ticaret çoğaltan emsali»
(foreign trade multiplier) adı verilmektedir. Hususî sektörde, ferdlerin istih-
lak ve yatırım masraflarının inkişafı ve efektif talebe ne nisbetler içinde tesir
ettiklerini gösterir milli gelir rakamlarına malesef malik bulunmadığımız için
bu hususta müsbet esaslar dahilinde bir fikir beyan etmek imkânı mevcut
değildir.

Buraya kadarki izahatımızla Türkiyede enflasyon meselesini inceleyebil-
mek ve devlet politikasının bu hususta oynadığı rolleri tahlil edebilmek için,
talep cephesinden elimizde bulunması gereken mutaların mahiyetini kısaca
belirttik. Daha evvelce de temas ettiğimiz veçhile, fiat problemini inceleye-
bilmek için arz cephesinden de elimizde mutaların bulunması gerektiği ken-
diliğinden meydana çıkar. Fakat malesef, milli gelir rakamlarımız, diğer ileri
memleketlerinki gibi, bize her sene milli istihsalimizin meydana getirdiği
fiziki hasıla hakkında fikir verebilecek ve bunu her seneki efektif taleple
karşılaştırarak tatminkâr bir neticeye ulaştıracak mahiyette değildir. Bu bi-
linmeden hususî sektör, devlet ve dış ticaret sektörlerinden menşei alan
milli masraf yahut talebin nisbi enflasyonist veya deflasyonist tesirleri hak-
kında tam bir fikir vermeye imkân yoktur. Bu olmayınca da maliye ve bütçe
politikasını ilmi esaslara göre tanzim etmek mümkün değildir. Nitekim bütçe
politikasında milli gelir istatistiklerinden geniş surette istifade eden İngiltere
gibi bir memlekette, devletin müteakip seneler içinde takip edeceği iktisat
politikasının ana hatlarını gösteren İktisadî Tedkik (Economic Survey) rapo-
ru ile bir evvelki senenin milli gelir ve masraf hesaplarını veren beyaz kitap
(White Paper on National Income and Expenditure) daima bütçe projesine
teknik eden devre içerisinde neşredilegelmektedir. Türkiyede de bu usule
yakın bir yol takip etmeden ne parlâmentoda ne fikârı umumiyede, ne de
ilim çevrelerinde, hâdise ve vakıalara dayanan objektif bir tedkik ve münaka-
şa yürütmeye imkân kalmayacaktır. Her söylenen söz şahsî hissiyat ve
kıymet hükümlerine, parti sadakatı ve tesanüdüne dayanmaktan ileri geç-
meyecektir. Nitekim bütçe müzakerelerinin cereyan ettiği devreler içinde,
cereyan etmiş olan münakaşaların ilmi seviyesini, mesela İngiltere ve Ame-
rika gibi memleketlerde alışılan tarz ve metodla mukayeseye imkân yoktur.
Bundan meseleyi objektif ve ilmi olarak ele almak isteyen insanlar büyük
üzüntü duydukları kadar, milli iktisadımız da büyük zarar görmektedir. Bu
sebeple, 1950 bütçesi gerekcesi gibi bir eser ile başhyan isabetli teşebbüse
devam edilmemiş olması çok esef edilecek bir keyfiyettir.

Bütün bu noksanlara ve ihtirazi kayıtlara rağmen, bütçemiz üzerinde ob-
jektif olarak söylenebilecek bazı noktalar mevcuttur. Bu yazımızda da, dik-
katimizi çeken bazı noktalar üzerinde durmak istiyoruz. Bir kere devlet sek-

törünün efektif talep üzerindeki tesirleri hakkında bize bir fikir verebilecek olan aşağıdaki tabloyu tedkik etmek ve buradaki rakamları fiat seviyesinde meydana gelen değişmelerle karşılaştırmak faydalı olabilir.

TÜRKİYEDE FIATLAR VE BUNLARA TESİR EDEN BAZI AMİLLER

Seneler	Toptan fiat endeksi	Tedavüldeki banknot	İç amme borcu	İstikraz	Dış ticaret muvazenesi
1938	100	190	346	38	- 4
1939	101	255	365	56	+ 9
1940	126	364	484	116	+ 42
1941	175	505	687	234	+ 48
1942	339	636	865	258	+ 17
1943	590	764	981	83	+ 54
1944	458	939	1135	145	+ 67
1945	444	980	1125	63	+ 92
1946	427	914	1216	76	+ 208
1947	432	982	1025	175	- 59
1948	366	960	1587	130	- 219
1949	503	978	1445	120 (*)	- 118
1950	452	1014	1729	174 (*)	- 62
1951	494	1138	2009	234 (*)	- 234

Kaynak: T. C. Merkez Bankası Bülteni, Haziran 1951

(*) **Kaynak: Maliye Bakanlığından alınmıştır.**

Bu tabloda 1942 senesine kadar tedavüldeki para hacmi, devletin iç borçları (konsolide ve dalgalı beraber), bütçe açığını kapamak için her sene sonunda yapılan istikrazlar, ve müsbet dış ticaret blâncosu rakamları, umumi fiat seviyesi ile aynı istikamette olmak üzere çoğalmaktadır. Bu çoğalış 1943 senesinde aşağı yukarı aynı nisbetler içinde para hacmi, borç hacmi ve dış ticaret aktifinde devam ettiği halde, devletin istikraz yoluyla efektif talebe yaptığı ilâvede bir sene evvelkine nazaran mühim bir sukut müşahede edilmektedir. Bütçe açığı 1942 senesinde 258 milyon liradan 1943 de birdenbire 83 milyona düşmektedir. Buna mukabil aynı senenin toptan fiat endeksi yükselmeye

devam ederek 590 a çıkmış bulunmaktadır. Buna mukabil 1944 senesinde top-tan eşya endeksinde ani bir sukut görülmektedir. Halbuki aynı sene içinde para hacmi şişmiş, tediye blâncosu müsbet kapanmış, devlet borçlanmasını iki misline yakın bir seviyeye çıkarmıştır. Bu durum nasıl izah edilebilir? Kanaatımca milli gelir temevvüçlerinin nazari tahlil metodlarına dayanarak bu durumu izaha teşebbüs imkânı mevcuttur. Bilindiği üzere bütçe açığı, milli gelir üzerinde «çoğaltan tesiri» (multiplier effect) icra eder. Bu tesir ekonomiye zerkedilen munzam bir iştirak kuvvetinin ferdlerin eline geçtikten sonra mükerrer sarfetmelerle, milli geliri çoğaltması vetiresinden ibarettir.

Bu mükerrer sarfetmeler nakdi milli geliri ve efektif talebi muayyen bir devre sonunda artırabilirler. Bu devreler her cemiyetin iktisadi bünyesine göre gelir sarfetme devreleri (income expenditure period) ne bağlıdır ve bir müddet sonra «çoğaltan emsalinin verdiği kıymete yakın bir seviyeye erişilince buna «çoğaltan devresi» (multiplier period) adı verilir. İşte çoğaltan devresi dolayısıyla, efektif talep 1943 senesinde vukubulan munzam gelir sarfındaki azalmanın menfi neticesini 1944 senesinde tezahür ettirebilmiştir.

1944,45,46 senelerinde fiat seviyesindeki nisbi istikrar, devletin bütçe açığının, daha mutedil seviyeye inmesi ve bu yüzden «çoğaltılan» (multiplicand) in yani efektif talebe ilâve olunan başlangıçtaki net iştirak kuvvetinin eskisi kadar fazla olmamasından ileri gelmektedir. Bununla beraber 947 senesinden itibaren başlayan hafif yükselme ve 1948 den itibaren hızlanan fiat seviyesi yükselmesini, bilhassa 7 Eylül kararları ile yükselen ithalât eşyası kıymetlerinin piyasaya intikali ve pahalılaştıran ihracat malları müstahsili eline geçen fazla paranın ve iştirak kuvvetinin onların istihlak ve sarfetme temayüllerini artırması ve fiatlar üzerine bu kanalla tazyik icra etmeleri ile izah etmek makul olur. 1948 senesinde bilhassa katma bütçeli dairelerin ve iktisadi devlet teşekküllerinin, maliyeninkinden daha yüksek nisbette istikraza baş vurma, tediye muvazenesinin büyük mikyasa pasif vermesi yüzünden, ekonomimize icra ettiği ağır deflasyonist tesire rağmen efektif talebi yükseltmiş ve enflasyonist bir istikamette fiat seviyesini sürüklemiştir. 1950 senesindeki mühim fiat sukûtunu gene 1949 senesinde devlet ve katma bütçeli dairelerin borçlanmasındaki azalma ve tediye blâncosundaki oldukça geniş açık ile izah edebiliriz. 1951 senesindeki fiat yükselişini, resmi makamların iddia ettikleri gibi, Kore harbi dolayısıyla ithal mallarının pahalılaştıması vakiasıyla izah etmek güçtür. Türkiye İngiltere gibi dahili piyasasında dış âmillerin yaygın ve sür'atli tesirlerine maruz bir memleket değildir. Bu sebeple malların dışarda pahalılanmasını, İngiltere dahili piyasasındaki pahalılaştımanın muayyen bir nisbeti için sebep gösterecek durumda olduğu halde, biz aynı delili ileri süremeyiz. «Dahildeki istihsalimizi istihsal vasıtaları dışarıdan gelen ve bize daha pahalıya mal olan ithalât yüzünden daha pahalı yapmaktayız» tarzında İngilterenin mazeretini biz kullanamayız. İç piyasa fiat istikrarsızlığımızdaki dahili sebepleri tahlil edemeyişimiz veya etmek istemeyişimiz yüzünden kolaylıkla ileri sürmeye alıştığımız bu delil, iktisadi meselelerimizdeki vuzuhsuz düşünce ve karışıklığın tipik bir misalidir. Bizim fiat endeksleri bütün dünyada yükseltiyor, binaenaleyh bizde de yükseltilir şeklinde rahat düşünme tarzı, iktisadi delil itibariyle ele alınmayacak kadar zayıf bir dayanaktır. Diğer memleketler fiat yükselmesine

mani olamamakla beraber, bu memleketlerin büyük mazeretleri vardır, ve bu mazerete rağmen onlar bu durumu hiçde normal karşılamamaktadırlar. İngiltere, Amerika ve Avrupa memleketleri bugün silâhlanmanın enflasyonist tesirlerinden şikâyet etmekte ve bunu fiatların yükselmesine sebep olarak göstermektedirler. Filhakika bu memleketlerde silâhlanma sanayii, geliri arttırdığı halde, bu gelirlerin kullanılacağı istihlâk mallarını artırmamış, bilakis azaltmıştır. Oradaki enflasyon tazyikinin sebebi silah imal eden sanayiın gerek ham madde gerek makina ve gerekse insan kaynaklarını, istihlak maddeleri sanayiinden almış olması buna mukabil, silâh imali sahasında çalışan işçi ve müteşebbislerin kazancını da aksine yükseltmiş olmasıdır. Bu gün Türkiyede böyle bir vaziyet yoktur; bu sebeple memleketimizde fiat istikrarının tesis edilememesinde hiç bir makul mazeret göstermek mümkün değildir. 1950 senesinden itibaren başlayan fiat yükselmesi hareketinin sebebini devletin fiskal politikasında aramak lâzımdır. Nitekim gerek istikrazlar gerekse, âmme borçları tıpkı harp senelerindeki gibi hızla ilerlemektedir. Bu kanalla ekonomimize yayılan net iştirâ kuvveti ve efektif talebin Türkiyede daha büyük bir enflasyon hareketine sebep olmayışının en büyük âmili dış yardımlar olmuştur. Ekonomimizin istihsal kapasitesinin artmakta bulunması da bu hususta rol oynamıştır. Fakat bu son âmili ileri sürerek, âmme borçlanması ve bütçe açığını müdafaaya imkân yoktur. İstihsal kapasitemizin Barker Raporundaki tahmine dayanarak, senede % 3 - 3,5 arasında yükselmekte olduğu kabul edilebilir. Milli gelirimiz son seneler içinde 10 - 11 milyar olarak kabul edilse bu milli hasılamızda her sene meydana gelecek fazlalığın carî fiat seviyesi içinde 350 - 400 milyon civarında olacağı manasını ifade eder. Şu halde gerek, hususî şahısların istihlak ve yatırım kaynağı olarak millî hasılabın yapacakları talep, gerekse devletin ve dış sektörün yapacağı senelik munzam talep bu rakamlar içinde kalmak mecburiyetindedir. Halbuki son senelerin millî borç artışı seyrinden görüleceği üzere yalnız devlet sektörünün munzam talebi 250 - 300 milyona yaklaşmaktadır. Hele son seneler içinde hususî teşebbüsü türlü vasıtalarla teşvik tedbirlerinin bu sektörün de talebini artırdığına şüphe yoktur. Bu mantikî mülâhaza dahi son seneler içindeki malî politikanın nekadar yanlış ve ters gitmekte olduğunu göstermeye kâfidir. Binanaleyh iktisadî inkişafımızı fiat istikrarını bozmadan yani enflasyona gitmeden temin edebilmek için, son seneler içinde bir türlü önüne geçilemeyen bütçe açığı ve devlet borçlanmasına bir son vermek icabeder. Bu münasebetle şuna da işaret etmek yerinde olurki, iktisat ilmi bakımından bütçe açığı ve devlet borcu zararlıdır gibi, klâsik argümanlarla, yukarki mütalâaların en ufak ilgisi yoktur. Bu yazıyı yazan bilâkis millî borcun ve bütçe açığının büyük faydasını ve onların hakikî rolünü belirten yeni ve modern iktisat görüşü ve an'anesi içinde yetişmiştir. Endişemiz Türkiyenin bu günkü şartları içinde, bir bütçe açığı politikasına yer olmayıp, bilâkis enflasyon tazyikine maruz ekonomimize bütçe artığının daha çok faydalı olacağını belirtmektir. Bütçe fazlalığı temin edildiği veya asgarî olarak bütçe denkleştirildiği zaman, iktisadî kalkınmamızı temin edecek kaynaklar daha çok serbest kalacaktır. Aksi takdirde Barker raporunda da ehemmiyetle belirtildiği üzere, enflasyon mahdut kaynaklarımızın israfına veya yanlış ve verimsiz yollara akmasına sebep olacaktır.

Bu seneki (1952) bütçede gider rakamlarının kabarmış olması ve bütün gayretlere rağmen 190 küsur milyonluk bir açığı kabul edilmesi esef edilecek bir hâdisedir kanaatindeyiz. Bu bahiste şuna da temas etmeden geçemeyeceğiz. Bütçe gelir tahminlerinde evvelki senelerin gelir vasatilerini almak suretiyle takip edilen otomatik metod, önümüzdeki sene ve seneler içerisinde de takip edilmesi gereken salim malî politika bakımından hatalıdır kanaatindeyiz. Çünkü bu hal evvelki enflasyon senelerinin mubalâğalı gelir ve muamele hacmini esas almış ve bunların herşeyden evvel enflasyon sebebiyle artmakta olduğu noktası üzerinde hiç düşünmemiştir. Bu anormal durumu şu misalle de tebarüz ettirmek mümkündür: bu seneki gümrük ve ithalât gelirleri kaynakları tahmin edilirken 1951 senesi içinde anormal olarak yükselen 234 milyon liralık ticaret blâncosu açığı esas olarak alınmıştır. Bir maliyenin evvelki senelerin anormal durumuna nihayet vereceği veyahutda bu durumu mühim nisbette islâh edeceği faraziyesine dayanarak hesaplarını yapması daha makul olurdu. Tabii, enflasyon hareketinin 1952 senesinde de aynı artış derecesiyle devam edeceği peşinen kabul ediliyorsa tutulan tahmin yolu bir mana ifade edebilir.

Bütçe bir memleketin dış ticaret muvazenesini tesis bakımından, devletin elinde bulunan en müessir silâhlardan biridir. Yukarıki kısımlarda vermiş olduğumuz oldukça etraflı tahlillerden, bunun sebebini çıkartmak mümkündür. Filhakika bir devletin takip ettiği fiskal politika enflasyonu ve efektif talebi kontrolden aciz ise, bu hiç şüphesiz dış ticaret muvazenesini bozan en mühim âmildir. Efektif talep yüksekse, bunun bir kısmı dahili mahsul ve mamulâtı sirayet edeceği gibi, mühim bir kısmı da dış memleketlerin mahsul ve mamulâtına teveccüh edecektir. Nakdi gelir arttığı mıkyaşda ithalât talebinde vukua gelecek yükselişe «ithalât temayülü» (propensity to import) adı verilir. İşte son seneler içinde ithal rejimindeki değişiklikler ve dış piyasalarda satıcıların çoğalması, nakdi milli geliri çoğalmış olan millet efradımızın ithalât eşyasına karşı olan taleplerini büyük bir nisbet içinde yükseltmiştir. Son seneler içerisinde ithalâtımızdaki büyük artışın sebebi gene enflasyon tazyiki ve bunu kontrolden âciz malî politikamızdır. Son seneler içinde halkın tehalükle almaya koyulduğu, frijider, otomobil, çamaşır makinası, elektrik süpürgesi gibi lüks istihlâk vasıtaları, ancak ferdlerin ellerine geçen bol paralarının tabii bir insiyakla piyasada yabancı mallara sirayet etmesiyle mümkün olmuştur. Son seneler içinde istifade ettiğimiz bu lüks ancak dışarıya karşı borçlanmalarla ödenebilmektedir. Barker raporunda da işaret edildiği üzere, döviz kaynaklarımızı daha idareli kullanmak üzere bir plân ve döviz bütçesi yapmayışımız ve tediye blâncomuzu düzeltmek için gereken dahili tedbirleri almayışımız, son senelerin bol dış yardımlarına rağmen, iktisadî inkişafımızı temin edecek olan sermaye yatırımı iktidarımız dahilindeki seviyeye dahi çıkaramayışımızın asıl sebebini teşkil etmektedir. Bize dış yardımlar bedava verilmediğine göre ve esasen mürettebatı senelik ihracatımızın % 10 una çıkan bu dış borçlanmaları gayet idareli kullanmak mecburiyetinde olduğumuza göre, tediye blâncomuzun bir an evvel tashihi için de. dezenflasyonist tedbirlere vakit geçirmeden baş vurmamız gerekirdi. Dezenflasyonist tedbirlerden kastedilen mana deflasyondan çok farklıdır. Bu tam çalışma seviyesini bozmıyacak, iktisadî inkişafı kösteklemeyecek surette efektif talebin kontrolü enflasyonun zararlı tsirlerinin ortadan kaldırılması politikasıdır.

Bu sebeplerden dolayı son bütçe müzakereleri esnasında, gerek hükümet ve gerekse bütçe encümeni tarafından, dış ticaret muvazenesimizdeki açığın zararlı olmadığı yolunda ifade edilen nikbince mülahazaya iştirâk etmemiz mümkün değildir. Ticaret blâncosu açığı sayesinde memleketin iktisaden inkişafında muhtaç olduğu sermaye mallarına sahip olmakta bulunduğu yolundaki iddiayı, ithal mallarının bünyesini veren aşağıdaki tablonun rakamlarıyla telif etmek oldukça zordur.

İTHAL EDİLEN EŞYA	1950 I — IX		1951 I — IX	
	Kıymet	%	Kıymet	%
Makina, Demir ve Çelik, diğer madenler	221	38.5	267.6	34.7
Nakil vasıtaları, otomobil, lâstik Makina yağı, Mazot, benzin, petrol	71	13.1	107.6	14.0
Tıbbî ve kimyevî maddeler, gübreler	27	4.7	39	5.1
Boya, çimento, ateş tuğlası, kereste, pencere camı, ampul	27.2	4.8	47.5	6.1
Fennî ve basarî cihazlar	15	2.6	24.9	3.2
Saatler	3.7	0.6	8.7	1.1
Kâğıtlar	9.6	1.7	12.3	1.6
Deri, Kauçuk, Pamuk ipliği, yün ipliği merinos, ipek, keten, pamuklu mensucat, yün mensucat	78.9	13.5	161.4	21.0
Çuval	1.3	0.3	0.8	0.1
Hububat	49.5	8.6	17.3	2.3
Kahve, Çay, Kakao	13.6	2.4	22.1	2.9
Diğer	37.1	6.5	40.7	5.3
Yekûn	574.5	100	771.9	100

Kaynak: Konjektür dergisi 1951, Temmuz - Eylül S. 8 deki tablodaki rakamlardan

Yukarki tablonun tedkikinden görüleceği üzere, sermaye mallar sayılabilecek olan 1,2,3,4,5,7 inci hanelerdeki malların 1950 senesindeki nisbeti % 65.4 olduğu halde, bu 1951 senesi içinde % 64.7 ye düşmüştür. Binanaleyh mahdut döviz kaynaklarının 1951 senesi içinde daha çok (saat, deri, mensucat, kahve ve çay v. s. gibi) istihlâk mallarına gittiği aşikârdır. Bu da bize durumun ciddiyeti ve dış ticaret açığının Avrupa Tediye Birliğinin liberasyon listesinden ziyade, daha evvelce işaret ettiğimiz dahili enflasyon tazyikinden geldiği yolundaki kanaatimizi teyit etmektedir.

Mali politikamızın esasına taallük eden yukarki tenkid ve mülahazalardan sonra, 1952 bütçesi ile beliren bazı salim noktalara da işaret etmek icabeder. 1952 bütçesi bilhassa âmme sarfiyatının merkezi bir kontrole tâbi bulunması gerektiği prensibini tahakkuk ettirmeğe doğru bir adım atmıştır. Meselâ katma bütçeli daire ve devlet teşekküllerinin hazine kefaletini haiz bonolarla Merkez Bankasından avans alması gibi, gerek merkez bankacılığı politikası bakımında gerekse âmme masraflarının, maliyenin kontrolü altında bulunmasını şart koşan modern bütçe esaslarına aykırı olan bir usule son vermiştir. Yalnız Toprak Mahsulleri Ofisinin bundan istisna edilmesi, kanaatimizce gene bir açık kapıdır. Bu dairenin avansları ve ekonomik sisteme mubayaa devirlerinde zerkettiği munzam işтира kuvveti, muvakkat da olsa gene enflasyonist tesirler icra etmekten geri kalmayacaktır. Bu sebeple gene Barker raporunda da tavsiye edildiği üzere, bütün bu gibi avanslar hazinenin kontrolundan çıkarılmamak icabeder.

Bundan sonra Ziraat Bankasının gene hükümetin ilhamıyla, eski muhafazakâr tavrını bırakıp cesaretle ziraat erbabı ile münasebete girişmiş olması salim bir yoldur. Fakat hususî sektörün milli hasıladan her sene yapabileceği munzam talebin hudutlarını daima hatırlayarak gerek Ticaret Bankası gerekse, ziraî ve sınaî investisyonları finanse edecek müesseselerin faaliyetlerinin sınırları bulunduğunu akılda tutmak yerinde olur. Bu da Maliye ve Merkez Bankası ile ticaret ve diğer yatırım bankaları arasında sıkı ve vukufu bir işbirliğini icabettirir. Ziraat Bankasının son zamanlarda birden bire artan avanslarının enflasyonu körüklemesi tehlikesinin mevcut olduğuna da işaret etmek yerinde olur.

1952 bütçesi münasebetiyle temas edilen mühim bir malî mesele de vergilerimizin strüktürü meselesidir. Gerek bütçe gerekcesinde gerekse müzakereler esnasında bu günkü vergi strüktürümüzün asıl manasının vazih olarak tebarüz etmediğini zannediyoruz. Devlet gelirlerinin mühim bir kısmı vasıtasiyle vergilerden gelmektedir. Kanaatimizce bu hal normaldir ve iktisadi durumumuzun bu günkü haliyle faydalıdır. Zira vasıtalı vergiler istihlak mallarını pahalılaştırmak suretiyle, ferdlerin gelirlerinin bir kısmını devlete nakletmekte ve bu kısmın esasen mahut olan mallar üzerine büsbütün temerküzüne mani olarak enflasyonun inkişafını önlemektedirler. Bu bakımdan upki İngilteredeki muamele vergisinin oynadığı dezenflasyonist role benzer bir rol oynamaktadırlar. Zaten umumi gelir seviyesi düşük ve işletme itiba-

riyle şirketten ziyade ferdi ve şahsî teşebbüse dayanan memleketlerde vasi-
tasız vergilerin daha hâkim bir rol oynamaları tabiidir. Bununla beraber,
ziraat gelirlerinin hiç bir vergiye tabi tutulmamış olması malî politikamızda
büyük bir eksiklikdir. Zira bugünkü şartlar içinde ve konjonktür devresinde
ziraat mahsulleri avantajlı durumda ve zürra büyük bir iştira kuvvetine
sahip bulunmaktadır. Esasen gerek harp içinde gerekse harp sonu devresin-
de köylünün eline ve umumiyetle büyük ziraatçıların eline geçen bu mun-
zam gelirin vergiye tabi tutulamayışı, enflasyonla mücadeledeki malî politi-
kamızın en büyük eksikliğidir. İhracat yoluyla milyonlar kazanan meselâ
pamuk ekicilerin bugün ellerinde bulunan iştira kuvvetini serbestçe memle-
ketin mahdut kaynakları üzerinde kullanmakta oldukları bugün göze batan
bir keyfiyettir. Gerek içtimaî adalet noktasından gerekse, iktisadî istikrar
noktasından ziraatın gelir vergisi çerçevesi içine alınması zarureti mevcuttur.

Bahis konusu bütçenin diğer bir hususiyeti olarak zikredilen yatırımlara
ayrılan masraflar içinde, köy yolları ve suları gibi dikkat değer olanları var-
dır. Fakat mecmu yatırımlar mutlak rakam olarak diğer senelere nisbetle
yüksek olmakla beraber, diğer senelerin bütçelerindeki yatırımın umumî sar-
fiyata olan nisbetleri ile mukayesede çok fazla bir artış sağlandığı iddia edile-
mez. Bununla beraber bilhassa âmme maliyesi ve bütçesi kanalıyla ve halkı
vergilemek suretiyle milli sermaye teşkili yolunu ihmal etmemesi gereken
memleketimizde, âmme sermaye yatırım politikasının ehemmiyetinin takdir
edilmekte olduğu iyi bir âlâmettir.

Netice itibariyle 1952 bütçesi hakkında bir hüküm vermek icabederse şu
söylenbilir: Bu bütçe enflasyonu kontrol ve iktisadî istikrarı temin edebile-
cek bir mahiyet arzmemekle beraber, tesirleri geçen senekiler kadar zararlı
olmayacaktır. Bütçe açığının azaltılmış olması, bütçe dışındaki âmme borç-
lanmaları sahasının daraltılmış bulunması enflasyonist tesirleri bir hayli
zayıflatmıştır. Diğer taraftan bu seneki ticaret blânçomuzun alacağı şekil ve
dışardan temin edeceğimiz dış yardımlar, enflasyoncu temayülleri bir hayli
tadil edecektir. Bundan başka son seneler içinde milli hasılamızdaki gelişme-
ler de aynı istikamette tesire devam edecek ve hususî saktörde beklenmedik
bir istihlâk ve yatırım temayülü belirmediği takdirde, iktisadî istikrarımız
gelecek sene daha memnunluk verici bir istikamet alacaktır.